

Kulturhistorisk rapport



Udgravning ved Sdr.Tranders kirke, Aalborg SØ.

Sølvdepot og intensive bebyggelsesspor fra
vikingetid.

J.nr. ÅHM 6150

September-Oktober 2012



Telefon: 99 31 74 00

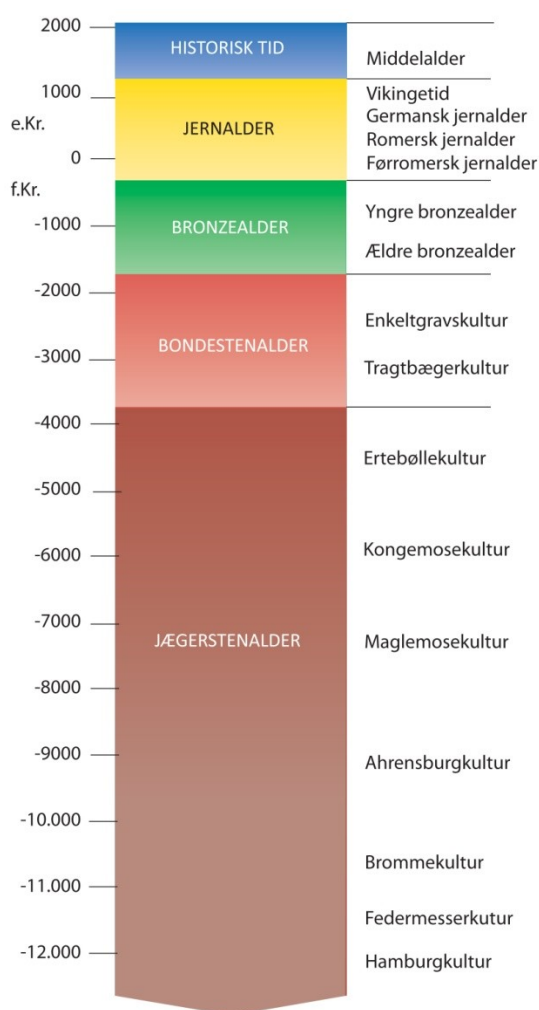
E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Kulturhistoriske rapporter ved Nordjyllands Historiske Museum #18

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	3
Undersøgelsens baggrund.....	3
Lokalområdet i oldtiden	3
Undersøgelsens resultater	5
Genstande og datering	7
Sammenfatning og perspektivering	8
Hvis du vil vide mere	9



Indledning

Området omkring Gug, Sønder Tranders og Nørre Tranders i Aalborg Øst dækker over et kulturhistorisk særdeles interessant landskab. Omfattende byudvikling i området gennem de senere år har ved flere lejligheder givet arkæologisk information om landskabets tidligere beboere. De arkæologiske undersøgelser, som denne rapport omhandler, har tilføjet helt nye aspekter til vor viden om vikingesamfundet i området, og udgravningsresultaterne kommer givet på sigt til at udgøre et væsentligt bidrag til forskningen i perioden omkring overgangen fra vikingetiden til middelalderen.

Undersøgelsens baggrund

I efteråret 2011 blev et ca. 3000 kvadratmeter stort område, afsat til opførelse af en ny sognegård i Sdr. Tranders, forundersøgt. Ved forundersøgelsen blev der i næsten hele området konstateret massive anlægsspor efter en forhistorisk bebyggelse, og i en søgegrøft blev der ganske sensationelt fundet et klip af en arabisk sølvmonet fra vikingetiden. Arealet blev derfor indstillet en egentlig arkæologisk udgravning, og i efteråret 2012 blev anlægssporene færdigudgravet. Denne rapport omfatter resultaterne af undersøgelsen.

Lokalområdet i oldtiden

Undersøgelsesområdet fandtes på den sydøstlige side af det markante bakkeparti "Trandersbakkeøen". Denne bakkes kerne er i virkeligheden en massiv kridtformation, og bakken udgjorde i stenalderen en ø omgivet af lave fladbundede fjorde. Fjordene voksede imidlertid langsomt til og blev gradvist til små lukkede vådområder og fugtige enge.

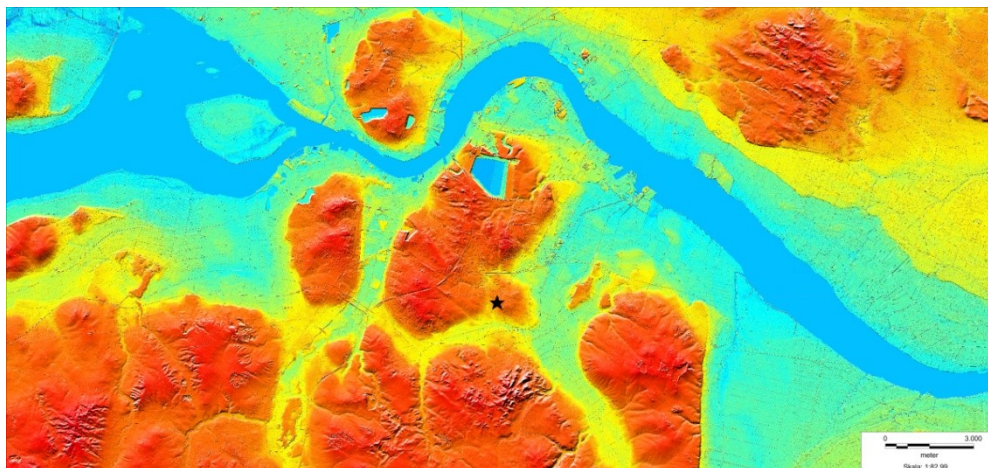
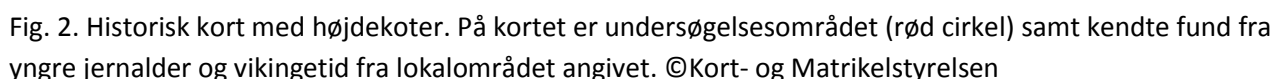


Fig. 1. Udgravningsstedet (sort stjerne) på Trandersbakkeøen angivet på højdereliefkort. De røde nuancer er højdedrag, mens de grønne og blå er lave områder. Limfjorden ses som en blå stribe nordligst på kortet. © Kort- og Matrikelstyrelsen og Kulturarvsstyrelsen.

Mængden af arkæologiske fund og kendte bopladser fra denne bakkeø er ganske betydelig, og det er i dag helt åbenlyst, at bakken har været et meget yndet bosted i hele oldtiden. Specielt siden yngre bronzealder/tidlig jernalder har området været relativt tæt bebygget.

I bondestenalderen og ældre bronzealder breder bebyggelserne sig lidt længere op på bakken væk fra kystlinjerne. Tilknytningen til fjordene er dog stadig tydelig, og de fleste bebyggelser ligger endnu nær strandlinjen. Man er begyndt at drive landbrug og er rykket lidt væk fra kysten for at muliggøre dette, men de marine ressourcer spiller fortsat en væsentlig rolle.

I slutningen af bronzealderen ændres bosættelsesmønstret igen markant. Fra de spredte gårde rykker befolkningen sammen på højdedragene i små agrare landsbyer, der nu bliver liggende det samme sted i århundreder. Landbruget er nu så udviklet, at de hyppige flytninger ikke længere er nødvendige, og måske er befolkningstætheden nu også ved at være så stor, at flytninger giver ballade med naboerne. Et langt mere reguleret bebyggelsessystem er opstået.



 Nordjyllands
Historiske Museum

Især tekstilfremstilling synes at have været veludviklet og udbredt i området. Landsbyerne "vandrer" rundt på bakketoppene indtil de engang i vikingetid/tidlig middelalder finder deres endelig leje i Nørre Tranders og Sønder Tranders. I omegnen af bebyggelserne findes tillige af til spor efter datidens gravepladser, hvor hedenske gravskikke har været enerådende. Gravene rummer derfor modsat de senere kristne grave forskelligt symbolsk gravgods.

Undersøgelsens resultater

Ved undersøgelsen blev der samlet set muldafrømmet i alt ca. 2600 kvadratmeter og hele udgravningsfeltet rummede tætliggende anlægsspor fra dele af en stor bebyggelse, som tydeligvis oprindeligt har strakt sig over et langt større område.

Allerede under den indledende muldafrøming med gravemaskine dukkede der en mængde sølvstumper op. Sølvet fandtes i et gammelt forsegleet pløjelag, og fundet af de første stumper gav anledning til en langt mere nænsom muldafrømning end normalt ved arkæologiske undersøgelser. I fundområdet med sølvet blev muldlaget bortgravet gradvist i 5-10 cm tykke lag, som løbende blev afsøgt med metaldetektor.



Fig. 3. Museets arkæolog og assisterende detektormand Ejner Sørensen afsøger muldlaget med metaldetektorer.

I alt fremkom der 316 små sølvfragmenter, og sølvet repræsenterer formentlig et gennempløjet depot-/skattefund. Hovedparten var ituklippede mønter, og langt den overvejende del er sønderdelt helt ned til stykker på under ½ gram. Materialet rummer således kun to hele mønter, og største stykke vejer lige over 4 g. Sandsynligvis er større genstande blevet fundet og opsamlet i årene efter den første gennempløjning af skatten en gang i 1800-tallet. Udover klip af mønter rummer sølvfundet også diverse klip af sølvbarer, stænger og sølvsmykker. Finest blandt stykkerne er et lille "maske-ornamenteret" sølvvedhæng (X165).



Fig. 4. Lille sølvvedhæng med maskemotiv.

Under mulden fremkom overalt bebyggelsesspor i form af stolpehuller, grubehuse, gruber og grøfter af forskellig art. Anlægstætheden var lokalt relativt stor, hvilket vanskeliggjorde arbejdet med at udskille sammenhørende anlæg og udpege bl.a. langhusenes oprindelige form og størrelse. Samlet set blev der under udgravningen registeret mere 800 anlægsspor, hvilket bl.a. dækker over stolpehullerne efter 5-6 langhuse, hvoraf kun tre lå fuldt afdækket indenfor udgravningsfeltet. Herudover fandtes en mindre økonomibygning, ni grubehuse, dele af et stolpesat hegnsløb, adskillige grøfter og gruber samt en mængde stolpehuller uden åbenbar tilknytning til nogen bygninger eller andre større konstruktioner.

De tre fuldt afdækkede hustomter var vidt forskellige og omfatter to traditionelle treskibede langhuse, hvoraf det ene imidlertid ganske usædvanligt ikke var orienteret øst-vest men derimod vendte stik nord-syd, samt et et-skibet hus med en markant dobbeltrække af vægstolper.

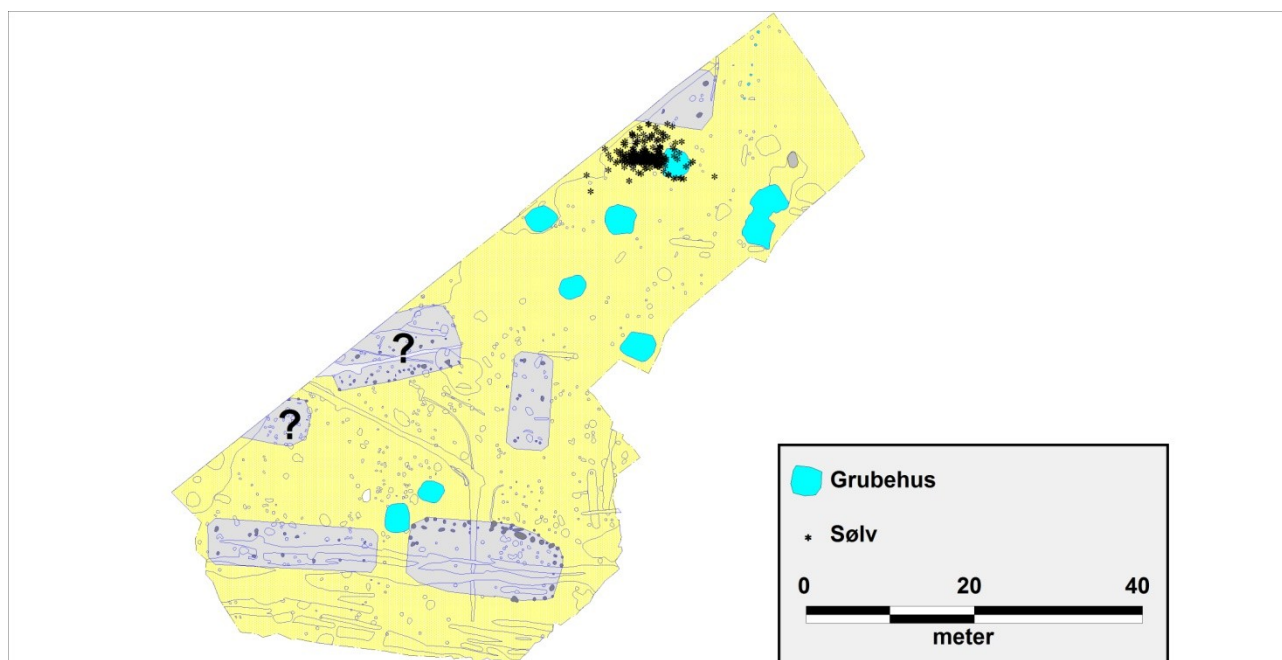


Fig. 5. Oversigt over udgravningsfeltet med markering af bygningerne (langhuse med gråt)

Blandt de mest iøjnefaldende anlægsspor var udgravningens ni grubehuse. Disse tegnede sig som omtrent 3x3 m store, næsten sorte plamager på udgravningsfladens sandede overflade. Grubehusene har været små 8-12 kvadratmeter store værkstedshytter med gulvet nedgravet omkring en halv meter i forhold til det omgivende terræn.

Genstande og datering

Tidsmæssig placering af fund og registrerede anlægsspor fra arkæologiske udgravninger er helt afgørende for at forstå fundmaterialet. Man kan ofte ad naturvidenskabelig vej bl.a. ved kulstof-14-metoden datere udvalgt materiale fra en udgravning. Dette er dog en meget dyr og ikke altid lige hensigtsmæssig metode. Almindeligvis forsøges først datering af typologisk vej, hvilket vil sige, at man bestemmer en genstands alder på basis af dennes udseende. Nogle genstande og anlægstyper er i den henseende meget velegnede, fordi de har forandret sig meget og hyppigt igennem tiden. Andre er nærmest umulige at anvende som dateringsgrundlag. Hvilke genstande og hvor nøjagtigt de kan tidsbestemmes varierer fra periode til periode op gennem historien.

Fra udgravningen ved Sdr. Tranders kirke har vi hjemtaget en mængde genstande, som alle synes hjemmehørende i vikingetiden. Det drejer sig udover sølvet bl.a. om keramiskår stammende fra halvkuglekar, en del mindre jerngenstande, tre keramiske tenvægte og en halv kam lavet af tak og knogle. Materialet hører afgjort hjemme i yngre germansk jernalder og vikingetid. Kun enkelte genstande kan dateres lidt nærmere. Blandt de genstande er mønterne fra sølvskatten. Disse er hjemmehørende i 800 og 900-tallet og yngste mønt er slået i sidste halvdel af 900-tallet, hvorfor skatten formentlig er blevet nedgravet i slutningen af 900-tallet. Fra samme tidsrum eller måske en anelse senere stammer det ene langhus. Det er således af en karakteristisk type uden ældre tiders indre tagbærende stolper.



Fig. 6. Benkam, tre tenvægte og en jernnøgle.

Antallet af nærmere daterbare fund er imidlertid uhyre beskedent, og selve brugen af de daterede genstande kan ikke tidsfæstes nærmere end 50-100 år. I forbindelse med netop arkæologisk undersøgte bebyggelser er vores begrænsede muligheder for nøjagtig datering af de enkelte anlæg en stor udfordring. Ofte er det helt åbenlyst, at ikke alle huse har fungeret samtidig. Men medmindre disse helt konkret skærer hinanden, og det derved kan iagttages, hvilket hus der er yngst, kan man almindeligvis ikke med sikkerhed fastslå husenes indbyrdes alder. Denne problemstilling gør sig i høj grad gældende i den aktuelle sag, og tolkning af udgravningsresultaterne vanskeliggøres yderligere af det faktum, at den undersøgte flade tydeligvis kun udgør en lille del af en større bebyggelse. Overordnet set synes stort set alle anlægsspor dog

hjemmehørende i vikingetiden, og de undersøgte huse stammer tydeligvis fra dele af gårdsenheder i flere faser dvs. at ikke alle bygningerne har stået her samtidig.

Sammenfatning og perspektivering

Allerede inden udgravningen i 2012 havde museet via detektorfund og forskellige tidligere arkæologiske undersøgelser kendskab til en større bebyggelse på bakketoppen øst for Sdr. Tranders. Med de nye udgravningsresultater kan der nu tilføjes en helt serie af nye aspekter til vor viden om denne meget spændende lokalitet. Bl.a. er det nu påvist, at bebyggelsen strækker sig helt ned til selve Sdr.Tranders og derfor samlet når en udbredelse på op imod 5 ha.

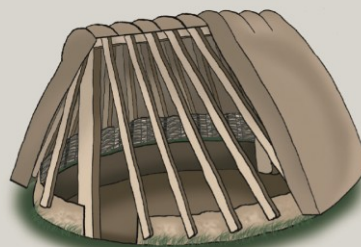
Dateringsmæssigt kan landsbyen nu føres helt op til slutningen af vikingetiden. Anlæggelsestidspunktet for bebyggelsen kendes ikke præcist, men vurderet ud fra bl.a. detektorfundene har her været aktivitet kontinuerligt fra yngre romersk jernalder og frem til middelalderen, hvor landsbyens vandring endelig ophører, og den "slår rødder", hvor Sdr.Tranders ligger den dag i dag. Det 5 ha store areal har således heller ikke været dækket af bebyggelse på én og samme tid i hele perioden, men har rummet en serie af gårde, og i perioder, tydeligvis en anseelig mængde grubehuse. Tidligere har det på basis af bl.a. omfattende forundersøgelser været anslået, at der på bakken ligger mellem 200 og 300 grubehuse, og med fundet af ni nye grubehuse så langt mod vest, er det sidste tal formentlig ikke for højt sat.

Grubehusene synes ofte at have været benyttet som vævehytter, og tekstilfremstillingen på bosættelsen har således i perioder været langt mere omfattende end der har været behov for på stedet. En sådan specialiseringsgrad hører yngre jernalder og vikingetiden til. Det er et aspekt, som slet ikke kendes på tidligere tiders bebyggelser. Specialisering af håndværk i det omfang har krævet en stabil overskudsproduktion i landbruget og overordnet styring og organisering af samfundet, ligesom storproduktion af varer hænger nøje sammen handel og udveksling. Bebyggelsen ved Sdr.Tranders må på den baggrund have rummet en ledende slægt, som har formået at samle en overskudsproduktion og organisere håndværket. Dette falder fint i tråd med fundmaterialet indhentet ved den seneste undersøgelse ved Sdr.Tranders kirke. Fundet af sølvet, som formentlig har været nedgravet i eller ganske nær et af husene, vidner om en beboer, som har været del af et omfattende handelsnetværk med langtrækkende forbindelser. Sølvet er såkaldt brudsølv. Det er itubrudte mønter, smykker, sølvbarrer og andre objekter af høj lødighed. Hovedparten udgøres af overklippede arabiske

Grubehus

Et grubehus er en lille bygning, som består af en rund eller mere kvadratisk nedgravning i jorden på op til en meters dybde. På hver side af gruben har stået en stolpe, der har båret taget til huset. Af og til kan der være spor omkring gruben efter de pæle, der har udgjort væggen.

Grubehuse kendes fra det meste af landet og findes fra jernalderen frem til tidlig middelalder (ca. 100-1.000-tallet). Grubehuse er formodentlig benyttet som værkstedshuse.



mønter kaldet "Dirhemer", som i stort tal endte i Skandinavien i løbet af vikingetiden. De blev bl.a. produceret i det nuværende Irak, Iran og Afghanistan og endte via transport ad de russiske floder i Østersøregionen, hvor de derfor optræder særligt talrigt hos vikingerne. Bl.a. har man på Gotland indtil videre fundet ikke færre end ca. 70.000 stk.

Blandt møntfragmenterne findes også seks stumper af mønter slået i Europa. Det er ikke danske mønter, hvilket ikke er overraskende, idet der i Danmark endnu ikke var etableret et stabilt møntvæsen med kontinuerlig møntprägning. Kun tre af de europæiske mønter kan bestemmes nærmere. Der er tale om et stykke af en frankisk tempeldinar slået under Ludvig den Fromme (ca. 822/823-840), og to fragmenter af tyske mønter fra 900-tallet.

Sølvgenstandene blev i vikingetiden klippet og brækket i stykker for at tjene som betalingsmiddel efter vægt, og vidner om et højt udviklet økonomisk system baseret på meget nøjagtig vejning af sølv. Selve vejningen blev foretaget med små håndholdte balancevægte, som har kunnet veje med helt ned til 1/10 grams nøjagtighed. At så præcise mængder har været afgørende under handlen fremgår tydeligt af sølvstumperne fra Sdr.Tranders, hvoraf en del er blevet klippet og brækket i stykker til småfragmenter på omkring 0,1-0,2 gram.

Handlen og de langtrækkende kontakter ses også afspejlet i et andet fint fund fra udgravningen. Blandt fundene fra et af grubehusene findes nemlig et skår fra en klæberstensgryde importeret fra Norge. Sådanne skår er ikke ualmindelige på danske vikingetidsbopladser, og de er en tydelig indikator på en stigende dagligvarehandel. Et væsentligt element i udviklingen hen imod byernes fremkomst i middelalderen og en af grundpillerne i det samfund vi kender i dag.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker over yngre jernalder og vikingetid.

Jensen, J. 2002: Danmarks Oldtid: Yngre jernalder og vikingetid 400 - 1050 e. Kr. *Gyldendal*.

Sdr.Tranders Sognegård

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6150
- Fund & Fortidsminder: 120113 sb. 87
- Kulturstyrelsen jnr. 2008-7.24.02/NJM-0002
- Bygherre: Sdr.Tranders Sogneråd
- Undersøgt areal: 2600 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Torben Trier Christiansen
 - Bachelor Andreas Reinau
 - Cand.mag. Brit Vibe Smidt
 - Bachelor Jakob Fink
 - Bachelor Sara Lea Kronvang

Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.)
opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25,
9380 Vestbjerg

